

РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА ТЮТЮНОПУШЕНЕТО СРЕД БЪЛГАРСКИТЕ СТУДЕНТИ – ОПИСАТЕЛЕН ОБЗОР

Петя Бончева, Клара Докова

Катедра по социална медицина и организация на здравеопазването, Факултет по обществено здравеопазване, Медицински университет – Варна

PREVALENCE OF SMOKING AMONG BULGARIAN UNIVERSITY STUDENTS—A NARRATIVE REVIEW

Petya Boncheva, Klara Dokova

Department of Social Medicine and Healthcare Organisation, Faculty of Public Health, Medical University of Varna

РЕЗЮМЕ

Въведение: Здравето на студентите е важен и необходим ресурс за тяхната реализация като настоящи и бъдещи родители, професионалисти и формира здравния профил на нацията. Тютюнопушенето е увреждащото здравеоопасно поведение, което е широко разпространено и изследвано сред студентската популация в глобален мащаб.

Цел: Целта на настоящия обзор е да разгледа разпространението на тютюнопушенето сред българските студенти.

Материали и методи: Извършено е търсене на научни публикации в PubMed и Google Scholar с ключови думи: студенти, тютюнопушене, здравно поведение на български и английски езици. Установени са критерии за подбор и включване на статии в обзора.

Резултати: Включени за преглед са 11 публикации, изпълнили критериите. Резултатите свидетелстват за висока честота на тютюнопушенето сред българските студенти (37.0–53.7%), над средните нива докладвани от международни проучвания, особено сред жените (46.0–52.1%), както и ранно начало на тютюнопушенето – още в училищна възраст.

Ключови думи: български студенти, тютюнопушене, здравно поведение

ABSTRACT

Introduction: The health of students is an important and necessary resource for their realization as current and future parents, professionals, and forms the health profile of the nation. Smoking is the health-damaging risk behavior that is most prevalent and extensively studied among university student populations globally.

Aim: The aim of this review is to examine the prevalence of smoking among Bulgarian university students.

Materials and Methods: Scientific publications were searched in PubMed and Google Scholar with the keywords: Bulgarian university students, tobacco smoking, health behavior, in Bulgarian and English language. Criteria for selecting articles in the review have been established.

Results: Eleven publications were included in the review. The results indicate a high prevalence of smoking among Bulgarian university students (37.0–53.7%) above the average levels reported by international studies, especially among women (46.0–52.1%), as well as initiation of smoking at school age.

Keywords: Bulgarian university students, tobacco smoking, health behavior

ВЪВЕДЕНИЕ

Здравето на студентите е важен и необходим ресурс за реализацията им като бъдещи и настоящи родители, професионалисти, общественици и формира здравния профил на нацията. Съществуват научни доказателства, че рисковото за здравето поведение е широко разпространено сред студентите в глобален мащаб (17, 24). Наред с употребата на алкохол и недостатъчната физическа активност, тютюнопушенето е един от водещите поведенчески рискови фактори сред тази популация.

Тютюнът е единственият законен наркотик в България. Неговата употреба е свързана с развитието на сериозни онкологични, сърдечно-съдови, респираторни и ендокринни заболявания. Тютюнопушенето намалява плодовитостта както при мъжете, така и при жените, а по време на бременност причинява аномалии в развитието на плода, увеличава риска от спонтанен аборт и неонатална смърт (25). Свързва се не само с риск за лошо здраве, увреждане и смърт от незаразни хронични заболявания, но и с повишен риск от заразни болести. Ежегодно тютюнопушенето отнема живота на 6 милиона души по света, като голяма част от тези смъртни случаи настъпват преждевременно (26).

Тютюнопушенето сред студентите в световен мащаб е добре изследвано (15, 17, 22, 24). Пушенето се свързва с нисък академичен успех от обучението (19), повишена употреба на алкохол и прием на наркотици

(14). Има данни и за проведени проучвания за разпространението на тютюнопушенето сред студентите в български висши учебни заведения.

ЦЕЛ

Целта на настоящия обзор е да разгледа разпространението на тютюнопушенето сред българските студенти.

МЕТОДИ

Проведено е търсене в научната литература чрез PubMed и Google Scholar на български и английски език с ключови думи: „студенти“, „тютюнопушене“, „здравно поведение“, „Bulgarian university students“, „tobacco smoking“ „health behavior“. Литературните източници на всяка статия, свързана с пушене сред българските студенти, са прегледани внимателно, като допълнителен източник на информация са български проучвания по темата. Предварително са установени следните критерии за включване на публикации в обзора: статията е достъпна в пълен текст; публикувана е в научно списание (българско или международно) на български или английски език; изследваните извадки или част от тях включват български студенти; докладвани са количествени данни за разпространение на тютюнопушенето; статиите са публикувани между 2000 и 2021 г. Търсенето е проведено през м. септември 2022 г. От всяка публикация, включена в настоящия обзор, са из-

Хронологичен ред според годината на публикуване, първи автор и пореден № в цитираната литература	Място на провеждане / Университет	Специалност	Размер на извадката български студенти (n)	Разпределение на извадката по пол		Средна възраст в години	Тютюнопушене		
				мъже (%)	жени (%)		общо (%)	мъже (%)	жени (%)
2002, Steptoe A. et al. (23)	NA	NA	797	47,2	52,8	17-30	NA	42,0	46,0
2004, Атанасова В. и кол. (1)	МУ - Пловдив	Медицинска сестра	74	0	100,0	22,6	52,1	0,0	52,1
2008, Mikolajczyk R. et al. (18)	СУ "Св. Климент Охридски"	NA	709	31,7	68,3	19,7 (SD 2,0)	39,9	NA	NA
2010, Баракова П. и кол., (2)	РУ "Ангел Кънчев"	NA	112	29,5	70,5	21	35,7	NA	NA
2010, Младенова С. (8)	NA	Управление на здравните грижи	73	NA	NA	NA	46,1	NA	NA
2013, Захариева К. (5)	РУ "Ангел Кънчев"	ФОЗЗГ	120	NA	NA	NA	44,0	NA	NA
2015, Кирева Д. (7)	МК Пловдив	Инспектор ОЗ	78	NA	NA	NA	52,6	NA	NA
2017, Динолова-Ходжаджикова Р. и кол. (4)	МУ-София, МУ-Плевен, ЮУ "Н. Рилски", СУ "Св. Климент Охридски"	Медицина Медицинска сестра Соц. дейности Логопедия	150	23,2	84,0	26,03 (SD 8,0)	53,7	NA	NA
2018, Pesheva P. et al. (20)	МУ - София	Медицина	134	37,3	62,7	20,0	27,6	NA	NA
2019, Панайотов К. (10)	РУ "Ангел Кънчев"	NA	240	50,0	50,0	23,5	37,1	NA	NA
2020, Христов Х. и кол. (12)	МУ - Плевен	Медицина	142	40,9	59,2	22,5	37,0	NA	NA

Табл. 1. Публикации, включени в обзора, с основна информация за честотата на пушенето

влечени данни за: автори и година на публикуване, заглавие, размер на извадката – общо и по пол, възраст на участниците, методи за събиране на информация, време и място на изследване, честота на тютюнопушенето – общо и по пол, среден брой изпушвани цигари дневно и начална възраст на тютюнопушене.

РЕЗУЛТАТИ

Началното търсене в PubMed не даде резултати, но в Google Scholar достигна до тринадесет публикации. Две статии са изключени: едната (6) поради повторение на резултатите, съобщени в по-ранно проучване, а другата (11) – поради обобщено представяне на резултатите на участници студенти и ученици. Накрая, съгласно критериите, в литературния обзор са включени 11 публикации, представящи резултати от единадесет независими проучвания (Табл.1).

Време и място. Според годината на публикуване, в периодите 2000–2010 г. и 2011–2021 г. статиите са разпределени по равно – съответно 5 в първия и 6 във втория. Преобладават проучванията (n=9), проведени само в български висши учебни заведения (1, 2, 4, 5, 7, 8, 10, 20), а две са международни изследвания с участието на студенти от български и чуждестранни университети (18, 23). Общо 7 изследвания са проведени сред студенти от медицински специалности. Обхванати са студенти от шест университета и един колеж в пет града в България.

Приложени методи. Всички публикации представят резултати от срезови проучвания, в които информация за изследваното поведение е събирана чрез преки анонимни индивидуални анкети. В по-голямата част от проучванията (n=7) инструментариумите са разработени и администрирани от изследователите, а в четири проучвания (4, 7, 18, 23) са използвани адаптирани международни въпросници.

Размер на извадката и разпределение по пол. Двете по-големи проучвания са международни, с 19 298 (23) и 2 103 (18) респонденти, в които българските участници са съответно 797 и 709 студенти. Така, най-голямата извадка от български студенти е 797, от

които 376 мъже и 421 жени. Три проучвания са с под 80 студенти, като най-малката извадка е 73 участници без данни за разпределение по пол. Повече жени отколкото мъже са участвали в проучванията, които съобщават за разпределението на респондентите по пол (2, 4, 12, 18, 23). Едно от изследванията (1) се фокусира само върху жени студентки, в други три (5, 7, 8) не се предоставя информация за пола на участниците.

Разпространение на тютюнопушенето. Най-високото установено общо разпространение на пушенето в изследваните популации е 53.7% сред 150 респонденти (4) от 4 университета: МУ-София, МУ-Плевен, СУ „Св. Климент Охридски“ и ЮУ „Н. Рилски“, а най-ниското е 27.6% сред 134 студенти от специалност „Медицина“ в МУ-София (20). Едва две от публикациите посочват разпространението на пушенето в зависимост от пола на студентите. Едното проучване е сред жени и установява, че 52.1% от тях (n=74) са пушачки (1). Другото изследване (23) докладва за тютюнопушене от 42.0% при мъжете и 46.0% при жените сред 797 студенти. Макар че не представя данни за разпределение на пушачите по пол, в трето проучване (10) се отбелязва, че „жените – редовни пушачки надхвърлят двукратно мъжете от същата категория“.

Броят на изпушените цигари дневно е проучен в четири от публикациите. Една четвърт от студентите пушачи в МУ-Плевен пушат над 15 цигари на ден (12). Сред студентите медицински сестри от МУ-Пловдив две трети пушат не повече от 10 цигари дневно (1).

Начална възраст на тютюнопушене. Възрастта на запалване на първата цигара се докладва от три статии – „през пубертета“ е най-честото начало според Младенова С (8), 16 г. и 9 мес. е средната възраст за започване на пушенето при Панайотов К (10) и на 17-годишна възраст е при Атанасова В et al. (1).

ОБСЪЖДАНЕ

Тютюнопушенето сред студентите е глобален мащаб бележи тенденции за намаляване през последните 20 години. В международните бази данни, като Google Scholar,

за изследвания период от двадесет и две години са открити единадесет сравнително малки проучвания на поведението, свързано с пушене сред студентите в България. Темата, въпреки своята значимост за здравето, не привлича голям и системен изследователски интерес. Всички открити проучвания са с моментен срез дизайн, като начинът на обобщаване и представяне на информацията варира между публикациите, което не позволява лесни сравнения както между отделните изследвания, така и с международните данни.

Stephoe A et al. 2002, установяват че 35.0% (95% CI: 25–36) от мъжете и 33.0% (95% CI: 29–39) от жените в проучване сред 20 776 студенти от 13 европейски страни през 2000 година са пушачи (24). През 2015 г. Roncero et al. съобщават, че употребяващите цигари са 17.2% от извадка от 68 791 студента (22). В сравнение с цитираните стойности, болшинството от резултатите (91%) в разгледаните в обзора проучвания, макар че варира, показват по-високи нива на тютюнопушенето сред българските студенти от 37.0% до 53.7%. Подобни заключения се подкрепят и от международни изследвания. Студентите пушачи от нашата страна са с най-голям относителен дял от 39.4%, в сравнение с респондентите от Полша и Германия (18).

Данните за тютюнопушенето по пол в разгледаните български проучвания са в противоречие с установените в международни изследвания. Докато по-високата честота на пушене се установява сред мъжете, отколкото сред жените (15, 23, 24), у нас резултатите показват по-високо разпространение на пушенето сред жените. В сравнителното международно изследване сред 19 298 студенти от 23 страни в Европа – българските мъже студенти са на четвърто място по честота на тютюнопушене с 42% пушачи, а българските студентки заемат първото, с най-висок относителен дял от 46% сред всички изследвани жени (23). Едно от проучванията в обзора, проведено само сред жени, докладва още по-високи стойности – 52.1% от изследваните студентки, обучаващи се в специалност „Медицинска сестра“ са пушачки (1). Тези резултати са двукратно по-високи от съобщеното средно разпространение на тютюнопушенето сред

студентките медицинските сестри в глобален мащаб. Zeng et al, 2020, в резултат на мета-анализ на 46 статии, обхващащи 44 362 студентки – медицински сестри от цял свят, констатира средно разпространение на тютюнопушенето от 26.6% (95% CI: 22.9–30.4%) (27). Високото разпространение на пушенето сред жените студентки у нас е в подкрепа на публикуваното в доклада на СЗО за глобалното разпространение на тютюнопушенето в 204 страни за периода 1990–2019 г. България е на четвърто място по тютюнопушене сред жените над 15-годишна възраст (21). Съобщеното ниво на пушене сред студентките в разгледаните статии е по-високо и от националното ниво във възрастта 20–24 и 25–34 г., но потвърждава извода, че повече жени, отколкото мъже, пушат и в двете възрастови групи през 2020 г. (20–24 г.: жени – 35.3%, мъже – 32.9%; 25–34 г.: жени – 47.5%, мъже – 43.8%) (9).

Според разгледаните в обзора изследвания, най-често респондентите са започнали да пушат преди 18-годишна възраст, което означава в училищна среда. Има немало проучвания у нас за разпространението на тютюнопушенето сред българските ученици. Детската компонента на програмата СИНДИ-България „Здрави деца в здрави семейства“ през 2014 г. съобщава за нива от 70.1% пушачи на възраст 14–18 години, а средната възраст на пропушване е 13.4 години (13). Това е в съответствие с констатациите в други публикации, където тютюнопушенето обикновено започва в юношеска възраст (16,25), а редовното пушене започва до около 20-годишна възраст (25).

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящият литературен обзор установи високо общо разпространение на тютюнопушенето сред българските студенти – от 37.0% до 53.7%, което е над средните нива, докладвани в международни проучвания, особено сред жените студентки (46.0–52.1%), както и ранна възраст на установяване на рисковото поведение за пушене. Качеството на проучванията на рисковото здравно поведение може да се подобри чрез обхващане на по-големи извадки и използване на стандартизирани инструменти, които да позволяват международни сравне-

ния. Резултатите сочат за спешна необходимост от особено внимание на общественото здраве към здравето и поведението на младите хора и ефективното използване на образователната среда като подходящо място за промоция на здравето (3).

ЛИТЕРАТУРА

- Атанасова В, Гацева П, Петрова Г, Кавлаков Г. Проучване на някои рискови фактори за здравето, свързани с начина на живот при студенти медицински сестри. *Обща медицина*. 19, 2017, № 3, 41-46.
- Баракова П, Илиева И, Илчев И, Симеонов К. Здравна култура и физическа активност на студентите. *Научни трудове на Русенския университет*. 49, 2010, № 8.1, 7-13. Наличен на: <https://conf.uni-ruse.bg/bg/docs/cp10/8.1/8.1-1.pdf>. (последен достъп 3.09.2022).
- Бончева П, Докова К. „Места за промоция на здраве“ – обзор. *Социална медицина*. Online first, 2021. Наличен на: <https://journals.mu-varna.bg/index.php/sm/article/view/8446>. (последен достъп 24.09.2022).
- Динолова - Ходжаджикова Р, Станчева - Попкостадинова В. Неблагоприятни преживявания в детството и тютюнопушене при студенти от България - резултати от пилотно проучване. *Българско списание за обществено здраве*. 9, 2017, №3, 39-47. Наличен на: <https://ncpha.government.bg/index/3025-spisanie-za-obshtestveno-zdrave-2017.html>. (последен достъп 9.09.2022).
- Захаријева К. Здравната култура на студентите като фактор в преодоляването на рисковите фактори за здравето. *Научни трудове на Русенския университет*. 52, 2013, № 8.3, 85-90.
- Илиева С, Найденова В. Стрес и здравно поведение в университетска среда. *Годишник на Софийски университет „Св. Климент Охридски“ философски факултет*. 99, 2010, 63-90. Наличен на: <https://research.uni-sofia.bg/handle/10506/489>. (последен достъп 4.09.2022).
- Кирева Д. Оценка степента на никотинова зависимост сред студенти обучаващи се в Медицински колеж Пловдив. *Сборник доклади – Тракийски университет*. 8, 2015, №1, 83-86.
- Младенова С. Разпространение на тютюнопушенето сред студенти обучаващи се в специалността „Управление на здравните грижи“. *Управление и образование*. 6, 2010, №4, 272-275.
- НЦОЗА. Доклади и анализи. Годишен доклад за състоянието на здравето на гражданите в Република България и изпълнение на националната здравна стратегия 2020 г. Наличен на: <https://ncpha.government.bg/index/103-dokladi-i-analizi.html>. (последен достъп 10.09.2022).
- Панайотов К. Разпространение и честота на поведенчески фактори на риска сред студенти. *Knowledge*. 32, 2019, №4, 417-422. doi: 10.35120/kij3204417p (последен достъп 11.09.2022).
- Симеонова Й, Велкова А, Стефанова П. Психологически аспекти при формирането на здравната самооценка сред ученици и студенти от гр. Плевен. *Science & Technologies*. 3, 2013, №1, 298-303. Наличен на: <http://www.sustz.com/bg/?f=journal&number=17> (последен достъп 11.09.2022)
- Христов Х, Цанова Д. Самооценка на здравословното състояние и нуждата от двигателна активност по време на обучението. Юбилейна научна конференция с международно участие „Нови подходи в общественото здраве и здравната политика“, 2020, 143-146.
- Цолова Г, Василевски Н, Димитров П. Здрави деца в здрави семейства – детска компонента на програма СИНДИ – България (II част). *Социална медицина*, 2015, №2, 22-25.
- Bourbon A, Boyer L, Auquier P, Boucekinge M, Barrow V, Lançon C, et al. Anxiolytic consumption is associated with tobacco smoking and severe nicotine dependence. Results from the national French medical students (BOURBON) study. *Progress in Neuro-Psychopharmacology and Biological Psychiatry*, 94, 2019. doi: 10.1016/j.pnpbp.2019.109645 (accessed 18.09.2022)
- El Ansari W, Stock C, John J, Deeny P, Phillips C, Snelgrove S et al. Health promoting behaviours and lifestyle characteristics of students at seven universities in the UK. *Central European Journal of Public Health*, 19, 2011, №4, 197-204. doi: 10.21101/cejph.a3684 (accessed 19.09.2022)
- Griesbach D, Amos A, Currie C. Adolescent smoking and family structure in Europe. *Social Science & Medicine*. 56, 2003, №1, 41-52. doi: 10.1016/S0277-9536(02)00014-X (accessed 10.09.2022)
- Hope A, Dring C, Dring J. College Lifestyle and Attitudinal National (CLAN) Survey. [Report]. Health Promotion Unit, Department of Health and Children. 2005, 1-53. Available at: <https://www>.

- drugsandalcohol.ie/4327/ (accessed 10.09.2022)
18. Mikolajczyk R, Brzoska P, Maier C, Ottova V, Meier S, Dudziak U et al. Factors associated with self-rated health status in university students: A cross-sectional study in three European countries. *BMC Public Health*, 8, 2008, 215. doi: 10.1186/1471-2458-8-215 (accessed 16.09.2022)
 19. Peltzer K, Pengpid S. (2014). Health Behaviour and Self-reported Academic Performance among University Students: An International Study. *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 5, 2014, № 27 P2. doi: 10.5901/mjss.2014.v5n27p998 (accessed 18.09.2022)
 20. Pesheva P, Velkova A, Georgieva L, Georgieva E, Hristov N, Pravchanska M. Functional health literacy of students of The Medical university – Sofia. *Trakia Journal of Science*, 16, 2018 №1, 55–59. doi: 10.15547/tjs.2018.s.01.011 (accessed 9.09.2022)
 21. Reitsma M, Kendrick P, Ababneh E, Abbafati C, Abbasi-Kangevari M, Abdoli A et al. Spatial, temporal, and demographic patterns in prevalence of smoking tobacco use and attributable disease burden in 204 countries and territories, 1990–2019: A systematic analysis from the Global Burden of Disease Study 2019. *The Lancet*, 397(10292), 2021, 2337–2360. doi: 10.1016/S0140-6736(21)01169-7. (accessed 11.09.2022).
 22. Roncero C, Egido A, Rodríguez-Cintas L, Pérez-Pazos J, Collazos F, Casas M. Substance Use among Medical Students: A Literature Review 1988- 2013. *Actas Espanolas De Psiquiatria*, 43, 2015, №3, 109–121. Available at: <https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/25999158/> (accessed 11.09.2022)
 23. Steptoe A, Wardle J, Cui W, Baban A, Glass K, Pelzer K et al. An international comparison of tobacco smoking, beliefs and risk awareness in university students from 23 countries. *Addiction*, 97, 2002 №12, 1561–1571. doi: 10.1046/j.1360-0443.2002.00269.x. (accessed 10.09.2022).
 24. Steptoe A, Wardle J, Cui W, Bellisle F, Zotti A, Baranyai R et al. (2002). Trends in smoking, diet, physical exercise, and attitudes toward health in European university students from 13 countries, 1990–2000. *Preventive Medicine*, 35, 2002 №2, 97–104. doi: 10.1006/pmed.2002.1048. (accessed 10.09.2022).
 25. West R. Tobacco smoking: Health impact, prevalence, correlates and interventions. *Psychology&Health*, 32, 2017, №8, 1018–1036. doi: 10.1080/08870446.2017.1325890. (accessed 11.09.2022).
 26. World Health Organization. WHO global report on trends in prevalence of tobacco smoking 2015, 2015. Available at: <https://apps.who.int/iris/handle/10665/156262> (accessed 4.09.2022).
 27. Zeng L, Zong Q, Zhang J, An F, Xiang Y, Ng C et al. Prevalence of smoking in nursing students worldwide: A meta-analysis of observational studies. *Nurse Education Today*, 84, 2020, 104205. doi: 10.1016/j.nedt.2019.104205. (accessed 18.09.2022).

Адрес за кореспонденция:

Петя Бончева
 Факултет по обществено здравеопазване
 Медицински университет – Варна
 ул. Марин Дринов 55
 9002 Варна
 e-mail: petya.boncheva@tu-varna.bg
